

értelem világosságával, a szív melegségével s az akarat erejével. Az evangélium, amelynek igazságait megismerték, legyen útműtatójuk. Jézus, a mi legfőbb mesterünk, példányképük. És te jó Atyánk, ki eddig is vigyáztál reájuk, légy egész életükben gondviselőjük, hogy általuk is gyarapodjék a te országod. Ámen.

14. Életünk célja s hitünk diadala.

Alapige: Márk 16. r. 19. v.: „Az Úr annakokáért, minekutánna szólott volna nekik, felviteték mennybe.“

Régi igazság, hogy az élet, a természet s ezeknek minden egyes jelensége olyan, amilyen lelkiállapottal fogadjuk, amilyen szemüvegen keresztül nézzük a dolgokat és jelenségeket. Egy táj, amely mellett közönséges lelkületű ember minden nagyobb megindulás nélkül halad el, a művészi lelket megihleti s alkalmat ad egy sokakat gyönyörködtető festői kép megteremtésére. A virágot a durva lelkű ember széltapossa, a nemesen éző szív pedig keblére tűzi és gyönyörüségét találja benne. Egy egyszerű várrom, amelyben a mindennapi ember nem lát egyebet, mint építési anyagot, az ahhoz értő régiségbúvár előtt, rég múlt idők tanúságait rejti magában s akárhányszor egy kor kulturális hagyományaira nyújt tájékozódást. Egy zenei mű, amelyben a járatlan nem lát egyebet, mint kellemes vagy kellemetlen hangok vegyületét: az ahhoz értő előtt egy fönséges hármónia, mely a művész lelkének háborgó indulatait vagy némán hívó és megadó fájdalmait juttatja kifejezésre. Szóval olyan az élet, amilyen szemmel nézzük azt, s ott, ahol az egyik szem semmit sem lát, a másik a színek, az alakok, az árnyalatok összhangját fedezi fel s a halottnak látszó világból egy egész történelmet olvas le.

Olyan a biblia is, amilyen lelki állapottal vesszük ke-

zünkbe. Ha az a célunk, hogy kigúnyoljuk a vallást s nevetéssé tegyük a múltnak megszentelt hagyományait: léptenyomon újabb módokat és eszközöket találunk célunk elérésére. De ha a hitben való erősödésnek őszinte vágyával, a lelki kincsek gyűjtésének erős gondolatával forgatjuk annak lapjait: akkor údíto forrássá változik, melyből az élet legmagasztosabb igéi és igazságai buzognak elő.

Különösen Jézus mennybemenetelének a leírása olyan, amelyet olvasva, könnyen elveszíthetjük a könyvek-könyvébe vetett bizalmunkat s könnyen arra indíthat, hogy eldobjuk azt a könyvet, amely mind a tudomány mai álláspontjával, mind vallásos meggyőződésünkkel homlokegyenest ellenkező dolgot akar elhitetni velünk. Avagy a nehézségi erőnek a tudomány által kétségtelenül beigazolt törvényével ellentétben, ki hinné el ma, hogy egy test: legyen az akár az Ilyés prófétáé, Énoké vagy éppen Jézusé, önmagától felfelé emelkedhessék? Ki látja úgy ma az eget, mint azt a kiterjesztett erősséget, melyből a Jehova most kikönyököl, majd meg aláhajlik; most szeretettel szól le népéhez, majd pedig sújtoló villámait bocsátja le? És ki tud ma egy trónon ülő Istent elképzelni, ki fiát a maga jobb keze felől ültetné?

Ime, keresztények, mennyi kétség és ellentmondás van e pár bibliai sorban is, ha az abban foglaltakat betű szerinti értelemben véve, történeti eseményt keresünk bennük, vagy pedig hamis célzattal olvassuk azokat. Azért az az én első kérésem, hogy az alapige szavait ne vegyük betű szerinti értelemben, ne vizsgáljuk azokat a tudományos kritika boncolgató szemüvegén keresztül és ne keressünk abban történelmi valóságot. E helyett hozzuk azt kapcsolatba Jézus életével és halálával s bizonyos mély vallásos érzéssel elmélkedjünk jelentősége fölött. Ez esetben látni fogjuk, hogy az érzéki formában bár, de leírása egy magasztos lelki ténynek, amely nélkül Jézus élete elveszítené erejét és befolyását lelkünkre, mert az alapige leírja Jézus *megdicsőülését* s nekünk mutatja:

I. *Életünk célját.*

II. *Hitünk diadalát.*

Nem tartozom azok közé, akik e földet megvetik s a vi-

lágot gyűlölik, akik állandóan egy képzelt túlvilág dicsőségét zengik s annak érzéki örömeiről álmadoznak. Ellenkezőleg, vallom és hirdetem, hogy ez a föld a mi hazánk, amelyhez köt a kötelesség szava, a munka ösztöne, a vágyak és érzelmek ezerféle neme, amely örömünk és boldogságunk kiapadhatatlan forrásait rejti magában. Vallom és hirdetem, hogy ez a föld külső alakjával, fölemelő szépségeivel együtt, úgy, mint magas kulturájával s rajta az emberi haladás és tökéletesedés sokféle eszközeivel együtt egy fönséges isteni gondolatnak a kifejezése, egy céltudatos isteni akaratnak a megvalósulása. Vallom és hirdetem, hogy jó minékünk itt laknunk s édes a mi szemeinkkel néznünk a napot. Csak azokra nézve megátkozott terület és elveszített paradicsom ez a föld, akik a bűntudat rettentő súlyával, vagy a lelkiismeret mardosó kínjával bolyongnak térein.

Hiában nyílnak előttük a legszebb virágok, ok nélkül zengi fenséges dalát a pacsirta, terülhetnek el előttük a legfestőibb tájak hullámos szépségükben, áradhat rájuk a légnak balzsamos illata: ők nem hallják és nem látják a szépségeket, nem érzik a gyönyörűséget, mert rájuk nézve elveszett a paradicsom. De menj ki a kötelesség teljesítésének édes tudatával, a nyugodt lelkiismeret boldogító érzetével a mezőre: látni, érezni és tapasztalni fogod, hogy „az erdők fáai kézzel tapsolnak“, hogy a természet legegyszerűbb jelenetei is örömmámorban ringatják lelkedet, hogy az egykor elveszített paradicsom benned és körülted van.

Azonban bármilyen szépnek lássuk ezt a földet, bármilyen sok áldása legyen itt az Istennek fölhalmozódva: azért mégis vallom és hirdetem, hogy ez nem minden, hogy ez csak egy kis pont e nagy világegyetemben, hogy ezen kívül és ezen felül van az embernek, de van az Istennek is más világa.

Akármilyen szép legyen előttünk a természet a maga fönnségében, vak következetességében és céltudatos törvényszerűségében, de azért ne gondoljátok, hogy csupán a természeti törvényekkel minden kérdést megoldhatunk, minden titkot fölfedezhetünk. Van bennünk más törvény is, mint a test és a világ törvénye, És a természet rendjén kívül és felül van egy

más rend: az erkölcsi világrend. Sorozza bár az elfogult tudomány az embert az állatok világába, én mégis vallom és hirdetem, hogy nekie van egy más *felsőbb* lelki világa. Bármennyire a földre szegezze tekintetét a testi ember: én mégis hirdetem, hogy nekünk *felsőbb* magaslatok felé kell tekintelnünk. Bármennyire vonzza e föld a világi gyönyörökben dobzódot: én mégis hirdetem, hogy nekünk emelkednünk kell. És bármennyire követeli a test törvénye a világhoz való alkalmazkodást, a testi vágyak és indulatok kielégítését: de egy *felsőbb* törvény annál határozottabban kiáltja: „Tagadd meg önmagadat, légy erős és állhatatos“.

Ime, keresztények, határozottan vannak nyomok az emberi lélekben, amelyek egy *felsőbb* világba vezetnek s életünk célját ott jelölik meg. Van vágyunk, amit ez a föld nem elégít ki, van reménységünk, amit ez a föld nem valósít meg, van munkánk, ami itt jutalmat nem talál, van hitünk, ami egy más világba emel és van szózat bennünk, ami e földi élet után eget követel. Ne oltsátok el e *felsőbb* vágyakat, ne öljétek ki e magasabb reményeiteket és ne fojtsátok el azt a *felsőbb* szózatot, mert azok vezetnek igazi hivatástok felé. Az ember akkor él igazi emberi életet, akkor halad valódi célja felé, amikor e világot megtagadva, örök eszményei fényénél, az eget kivívni igyekszik. Ide az égbe vezetelt Jézusnak minden gondolata, ide irányultak léptei s ma látjuk őtet a megdicsőülés egébe emelkedni s ebben látjuk életünk igazi célját is. De látjuk

II. Hitünk diadalát.

Ezen a földön annak szépsége és gazdagsága mellett annyi kedvetlen és elszomorító jelenséggel találkozunk. A virágok, melyeknek illatában gyönyörködünk, a búza, mely mindennapi kenyereinket szolgáltatja: akárhányszor valamely nagy eszme martirjának a véréből táplálkozik. A mi előrehaladott műveltségünk az ősök önfeláldozásából és verejtékéből állott elő. Sőt a történelem és tapasztalat azt mutatja, hogy azok, akik önmagukat megtagadva, az eszmények szolgálatába állottak, akik a világ és a test törvényével ellentétben követték a lélek titkos szózatát, akik minden egyébről megfeledkezve, *felsőbb*, isteni célok szolgálatába állottak: éppen azok voltak e

földnek mostoha gyermekei, a világnak kitagadottjai. Az ők számára készültek a keresztek és vérpadok. Érettük gyúltak ki a máglyák s zárultak be a börtönök ajtói. Mit jelentsen ez? Vajjon azt, hogy éppen az emberiség legjobbjai, akik a történelmet alkották, volnának azok, akik az élet igazi célját eltévesztették? Vagy azt, hogy a konkoly és a tiszta búza között semmi különbség nincsen? Azt, hogy jobb lemondani a lélek felsőbb vágyairól s előnyösebb oda borulni a földi istenek lábaihoz s élni a test és a világ kívánságai szerint s haladni a széles úton, melyen a sokaság halad?! Óh be szomorú volna akkor az ember sorsa és milyen céltalan élete!

De ne engedjétek e sötét képekkel megsemmisíttetni lelketek hitét s magasba törő reménységeit. Bármilyen rideg legyen a világ, mégis igaz a bölcs vallomása: „Gyermek voltam, meg is vénhedtem, de soha sem láttam, hogy az igaz ember elhagyatott lett volna.” Olvastam hatalmasságról, mely a testet megölte, de olyanról nem olvastam, mely a lelket is megölhette volna. Olvasunk a bibliában kegyetlen gyermek-gyilkolásról, de azért mégis „él az ige, az eszme”. Sok sir domborul a föld hátán, de olyan, amely az igazságot végleg magába zárhatta volna, egy sincsen.

Emeljük hát följebb tekintetünket e földi láthatáron. Tekintsünk a hit világánál a halhatatlanok Pantheonjába. Föl az eszmék és igazságok egébe, a megdicsőültek országába. Nem volt hiában való Jézus utolsó imádsága: „Atyám, én dicsőítettelek téged e földön, dicsőíts meg te is engem az egekben.” Nem volt üres ábrándozás István vértanu látása: „Ime, látok megnyilatkozott egeket”. És nem pusztá képzelődés az alapige: „Az Úr minekutánna szólott volna nekik, felvileték mennybe”.

Ime, keresztények, így mutatja Jézus mennybemenetele életünk célját s hitünk diadalát. Milyen fönnséges kilátás nyílik előttünk e megszentelt magaslaton. Itt erőnk megsokszorozódik, látásunk megtisztul, akaratunk megacélosodik s érezzük, hogy valóban emberek vagyunk, Nem csupán e földnek lakói, hanem az égnek is polgárai. Ezen a magaslaton járjatok szüntelen mindnyájan, de különösen ti, kedves ifjak, hogy e földön dicsőítve Istent, részesüljétek majd az ő dicsőségében. Amen.

(Unitárius Szószék 1913. évf.)

7. Pünkösztkor.

15. Imádság.

Minden erőnek egyetlen, kiapadhatatlan forrása, jó Atyánk! A te igéreteid beteljesednek, szándékaid megvalósúlnak s akaratodat semmiféle földi hatalom fel nem tartóztatja. Ezt látjuk a múlt történetében, de különösen a mai szent ünnep emlékeiben. A Mester eltávozott. A tanítványok árván és csüggedten állottak. Mintha a te országod ügye is megállott volna. Mintha a kovász nem működne tovább s a kicsiny mustármag gyöngé csirájának szárba szökkenését megállította volna egy láthatatlan hatalom! De a néma csöndben megindul a te lelkesednek zúgása. Ihletésére, mint a tavaszi szél enyhe fúvalmára, titkos erők ébrednek, merész elhatározások támadnak, szép cselekedetek születnek. Országod terjesztésére hősök támadnak, apostolok emelik magasra az igazság zászlóját s tüzes nyelvű szónokok tesznek bizonyosságot a te ügyed szentsége mellett. Óh, csodás idők, lelkesítő emlékek, amelyek a te örök hatalmadat és dicsőségedet hirdetik nekünk, egyedül való Istenünk!

Mint azóta olyan sokszor, ma ismét pusztaság és kietlen lett a lelki élet mezeje. Mintha a szentlélek tisztító szele nem fujna végig a te országodon. Mintha az apostoli lángnyelvek tette készítő beszéde helyét az aggódó töprengés s a józan számítás foglalta volna el. Mintha a rideg közöny és a tétlen nemtörődömség nehéz köde szállta volna meg a lelkeket! Nincsen, aki bizonyosságot tegyen az igazságról. A vallás világában néma csönd uralkodik s azt csupán az egymás ellen folytatott kicsinyes harcok zaja s a betüből táplálkozó apró versengések lármája zavarja meg. Várjuk Uram, ma is várjuk azt a pünköshti szélzúgást, amely megtisztítsa ezt a fojtó levegőt s áldásos tavaszi esőt hozzon a keresztényi igazságok lankadozó virágaira. Várjuk azokat a tüzes nyelveket, amelyek elégezzék a fölszaporodott konkolyt, hogy a tiszta buza annál jobban fejlődhesse. Várjuk azt a szentlelket, amely a pusztaság és sivár

keblekbe elhozza a piros pünköszt ünnepi örömét és lángoló lelkesedését.

Ugy-e bár jó Atyánk, nem hiában való a mi hitünk, reményünk és várakozásunk? Ugy-e bár lesz még ünnep, amelyen az apostoli szó ereje csudát teszen, amelyen az igazság lángoló fénye elragadja az ámuló sokaságot, amelyen a hit hatalma egy táborban egyesíti a széthúzó s különböző nyelveken beszélő sokaságot? Óh hiszen a te útaid Uram, végére mehetetlenek s akkor vagy a legközelebb hozzánk, amikor legkevésbé látunk s akkor jelensz meg szabadításoddal, amikor a legjobban várunk.

Jövel hát Uram, áldások Istene! Küldj a mi lelkünkbe égi lángot. Töltsd ki reánk szent lelkedet, a világosságnak, a szeretetnek, az alázatosságnak, a vigasztalásnak s a bizonyoságtévésnek lelkét. Miként kezdetben, ma is zendüljön meg fölöttünk világokat teremtő szavad, hogy életre hívja a megdermedt lelkeket, fölébressze az alvó szíveket. Teremjenek nyomában próféták és apostolok. Terjedjen az igazság, mint delejes áram az emberek között. A pünköshti öröm tegye hangossá a vallás elárvult mezőit s a szentlélek sokszorozza meg országod munkásait. Hallgass meg. Ámen.

16. A szentlélek tűz.

Alapige: Csel. II. r. 3. v. „És megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek és üle mindenikre azok közül.“

Ki ne emlékeznék arra a gyönyörű költői leírásra, mellyel az apostolok cselekedeteinek az írója az első pünköszt történetét megörökítette? Ki ne emlékeznék arra a különös hatásra, melyet ez a festői kép a gyermekkor éveiben gyakorolt lelkünkre? A színes és élénk leírás hatása alatt szinte hallottuk „a sebes szél zúgását“ és láttuk a „kettős tüzes nyelveket.“ Különben is a csodák világában élő gyermek-lelkünk szent ál-

mélkodással csüngött e különös jelenségen s benne Istennek azt a hatalmát láttuk, amely a természet rendjét is egy pillanatra megváltoztatja, hogy felsőbb, isteni céljait megvalósíthassa.

Ma már tudjuk, hogy Isten csudák által nem szól gyermekeihez. Tudjuk, hogy a természet rendje örök törvényeken nyugszik, amelyek a legbölcsebb kéz által vannak írva s azok megváltoztatása lehetetlen, de sükségtelen is. Azt is tudjuk, hogy a szentlélek nem valami külső fúvalom, vagy szemekkel látható fényesség, hanem bennt a kebel titkos mélységeiben működő s onnan kiáradó isteni erő, amely szép és jó cselekedetekben nyilvánul meg.

Vajjon ezáltal elveszítette reánk nézve értékét az első pünköszt leírása? Sőt ellenkezőleg. Minél mélyebb belátással és öntudatosabb lélekkel olvassuk azt, annál több gyönyörüséget találunk a szebbnél-szebb költői képekben és hasonlatokban s annál inkább átéljük azt a belső lelki élményt, amelyen a tanítványok az első pünköszt alkalmával átmentek, aminek az lett a következése, hogy az egyszerű halászok és vámszedők, elszánt apostolokká s a jézusi igazságok hős bajnokaivá lettek. Mindenik kép elragadó, mindenik hasonlat találó és jellemző, De a szentlélek lényegét, munkáját és hatását mégis talán a legmélyebben az alapigéül felolvasott mondat fejezi ki: „És megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek.“ Mert valóban *tűz a szentlélek*.

Tűz a szentlélek, mivel *éget*.

Jeruzsálem mellett, a hagyományok szerint, egy nagy mélység állott. Minden romot, förmeléket és szemetet, ami a nagyvárosban összegyűlt s ami az egészségre ártalmas s az életmenetére káros lehetett volna, ide hordottak és itt elégettek. Ez volt a gyehenna tüze, amelyet később a keresztények felfogása a bűnös lelkek gyötrelmére a pokolba helyezett. Ennek az örökké égő tűznek nagy hivatása volt s ha megszűntek volna emésztő lángjai, a szent városban az élet, a forgalom belefutott volna a szemétkbe.

Azt pedig saját szemekkel is láthattátok, hogy a gondos kertész minden tavasszal összegyűjti az elszáradt korókat, lehullott virágleveleket és szirmokat, amelyek az új vetésnek

akadályul szolgálhatnának s azokat elégeti. Ezt kívánja a jövőendő növény élete, fejlődése és szépsége.

Ilyen emésztő tűz a szentlélek is a szellem világában. Korok tűnnek el az örökkévalóság tengerébe s korok születnek a történelem meg-megújuló folyamán. Az emberi szellem pedig mindig kutat, keres és épít. Amit az egyik kor épített, azt a másik lerombolja. Amiben az egyik gyönyörködött, az a másikkra nézve értéktelen lim-lommá változik. Ami az egyiket előbbre vitte, az a másikkak akadályul szolgál szabad mozgásában. Amely bálványok előtt az egyik tisztelettel hajlott meg, azok a másikkra nézve megbotránkozás tárgyai lesznek. Ami egykor lelket emelő vallás volt, az ma kárhozatos babona. Így születnek a haladó idővel az új eszmék, az új gondolatok és irányzatok. Így homályosítja el az evangelium a régi törvényt, a lélekbe írott parancsolat a kőtáblákba vésetteket és a lélek vallása a betű vallását. Éppen mint a régi, elszáradt kocsán feleslegessé, sőt károsná lesz, mihelyt az új csira a tavaszi nap érintésére, fejét mútogatja, úgy a szellem világában a helyesebb gondolatok és tisztultabb irányzatok mellett az elavúlt eszmék elveszítették létjogosúltságukat. Folytonos teremtő munka folyik a szellem világában, ahol lépten-nyomon érvényesülni látjuk az írás szavait: „A régiek elmúlnak s mindenek megújúlnak.”

Vajjon mi segíti az emberi szellemet, hogy a régi burkokatok szétrepesztésével az új és fejlődő élet csiráit biztosítsa s teremtő munkáját bevégezhesse? Mi tisztítja meg a haladás útját a mult sokféle romhalmazától, amelyek miatt előre jutni nem lehetne? A szentlélek emésztő tüze, amely felperzseli az előítéletek, a babonák hamis bálványait, elégeti a magukat túlélte eszméket és irányzatokat, megsemmisíti azokat az akadályokat, melyek az új élet fejlődésének útjában állhatnának. Ez az emésztő tűz tisztította meg az első pünkösztkor a sokaság lelkét, amelynek hatása alatt az előítéletekből kiábrándulva, többen kérdezték: „Mit cselekedjünk?”

A szentlélek tűz, mert *világít*.

A természeti áldások között egyike a legnagyobbaknak a világosság. Ez az élet és a fejlődés egyik legfőbb kelléke. Képzeljük csak el azt a lehetetlen állapotot, amely bekövetkeznék

akkor, ha a nap tűzszeke kialudnék, ha sűgarai többé nem árasztanák az életet adó és örömrergerjesztő világosságot, ha reménytelen éjszaka vastag sötétsége borúlna a természetre.

Ami a természet életére a nap világa, ugyanaz a lelki élet mezején a szentlélek tüze. Ebből jönnek azok a fénysűgarak, amelyek megvilágítják a haladni és tökéletesedni vágyó ember előtt az élet igazi útjait. Ez árasza azt a világosságot, amely megtermékenyíti a szellemi élet mezejét. Ez az a kijelentés, amely Isten akaratát közli s a hozzavezető útakat megmútatja a szomjuhozó lelkeknek. Óh milyen szomorú az egyes ember élete s milyen reménytelen a történelem az olyan korszakokban, amelyekben ez a szent tűz kialudni látszott s az emberiség hamis bolygók kísérteties fénye után indult. Töprengés és aggodás, vér és könny, pusztító háborúk és kicsinyes versengések, meddő fáradozások és hiábavaló reménykedések, tört szívek bánata s szomorú lelkek sóhajtozása mutatják ilyenkor a céltévesztett út gyötrelmeit. Sehol semmi lendület, amely fölemelné a lehajtott fejeket, semmi nagy akarás és bátor célkitűzés, amely reményt adna a csüggeteg szíveknek, sehol semmi fénysűgár, amely biztatólag intene a sötétben botorkáló vándor felé! Milyen más a képe azoknak az időeknek, amelyekre a szentlélek vetíti ki tündöklő sűgarait! Itt megragadja az emberek lelkét az igazság legyőzhetetlen ereje. Ez az erő apostolokká magasztosítja a gyöngge embereket, akik nem ismernek akadályokat, amely útjokba állhatna. Az ember tudatára ébred annak, hogy ő valóban Isten gyermeke s hivatása az, hogy akaratát teljesítve, az ő országának legyen bátor harcosa. A hivatása tudatára ébredt ember munkája nyomában béke, öröm, áldás, remény, hit és szeretet fakad. Itt is van csalódás a lelkekben. Csillognak könnyek a szemekben. A szenvedés töviseitől vérzenek a szívek. De a könnyeken keresztül is a béke és a kiengesztelődés szivárványa látszik s még a vértanuság homlokán is a dicsőség glóriája ragyog. Ime ezek a történelemben a haladás útmútatói s az emberiség lelkesítő piros pünköstjei.

Imádkozzatok és dolgozzatok, hogy éltetekben minél több ilyen pünköstöt lássanak szemeitek. Hogy lelketekből áradjon az a mennyei tűz, amely a Saulok, Lutherek, Dávid Ferencek,

valamint a tudomány és művészetek más jeleseinek az útját megvilágosította, hogy minél több részletek legyen a szentlélek által való örömben.

Tűz a szentlélek, mert *melegít* is.

A tűz természetrajza hiányos volna, ha melegítő erejéről megfeledkeznénk. Mert bár jó, hogy ami káros és veszedelmes lehet, azt megemésztí. Kellemes, amikor meghitt családi körben rávilágít a rokonarcokra, melyekből a szülői vagy testvéri szeretet sugarai ragyognak felénk. De mégis legnagyobb áldása a tűznek az, hogy melegít s az idő zordonsága ellen védelmet biztosít testünknek. Ilyen melegség árad a szentlélekből is.

Azt tapasztaljuk, hogy az anyaföldben a konkoly, a gyom és tövis, minden gondozás nélkül is dúsan terem, míg a tiszta búza s a nemes gyümölcsöket termő fák nagy gondot s odaadó ápolást és fáradhatatlan munkát igényelnek. Így van ez a lelki élet mezején is. A téveszmék, a babonák, a hamis irányzatok és káros gondolatok, mint a gyom a földben, olyan könnyen teremnek s minden ápolás nélkül elhatalmasodnak. De minél jobban elárasztják ezek a lelki életet, annál több gondot és ápolást, annál melegebb odaadást és lelkes munkát igényelnek az áldást árasztó eszmék, a boldogságot termő igazságok, irányzatok és intézmények. Emberek kellenek ide, akik ledöntve keblükben az önzés bálványát, az egyetemes testvériség oltáránál tudnak és akarnak áldozni. Emberek, akik az anyagimádás helyett magasabb erkölcsi célokért tudnak melegedni. Emberek, akiknek lelke nem olyan, mint a kialudt vulkán, hanem a hit, a szeretet, a rokonszenv, a munka és áldozatkészség melegsége árad szüntelen belőle. Az ilyen meleg szívű, nemes keblű emberekből árad az a jótékony erő, amely megnöveli az igazságokat, megizmosítja és termékennyé teszi az intézményeket. Boldog az a vallás, egyház, nemzet és társadalom, amelynek minél több ilyen melegen érző s lelkesedést árasztó tagja van, mert ilyen helyeken virágzik a szép, jó és igaz s ilyen helyeken terjed az istenországa.

Ide nem kell egetet hasogató tudomány. Nem szükség a nagy vagyon és gazdagság. Ide csak egy kell: a szentlélek tüze. Ez fölmelegíti a hideg kebleket. Megtanít igazán szólni és

nemesen cselekedni. Megtanít arra, hogy hűséges és kitartó munkások legyünk a lelki élet mezején, ahol munkánk nyomában teremnek az élet igaz értékei, a hit és a szeretet drága gyöngyei. Azért arra kérlek az apostollal, hogy „Istennek ezt a lelkét magatokban soha el ne oltsátok.“ Ámen.

17. Legyetek Istennek hajléka.

Alapige: Efez. II. r. 19—22. v.

Azt a hajlékot, melyet a vallásos buzgóság és lelkesedés Isten dicsőítésére emelt, amely már külső alakjánál fogva is különbözik a többi épületektől, amelyet az imádság és az áhitat megszentelő érzelmei között keres fel a hívő lélek: közönösen templomnak vagy Isten házának szoktuk nevezni. Azonban nem a külső alak, nem az ég felé nyúló torony, nem a rajta látható művészi díszletek, nem is a belső berendezés: az oltár, a szószék, az orgona vagy az urasztala szentel fel valamely hajlékot az Isten templomává, hanem azok a fennkölt érzelmek és nemes gondolatok, amelyeket mi viszünk oda s amelyekkel megtermékenyülve, onnan távoznak. A hajdani jeruzsálemi templomon a keleti művészet minden szépsége és gazdagsága pompázott. Nemcsak a cherubok kiterjesztett szárnyai, hanem az égő és füstölgő oltár, az arany gyertyatartók, a tizenkét ércökör által tartott óriási vizes medence egyaránt hirdették a belépőnek, hogy szent az a hely. Mégis Jézus „rablók barlangjának“ nevezte. Miért? Azért, mert nem a vallásos melegség, nem az imádság, nem a lelki fölemelkedés megszentelő érzelmeit vitték oda, hanem a hétköznapi kufárkodás, az üzérkedés hangos lármájával töltötték meg.

Nem a templom szenteli meg az embert, hanem az ember szentelhet templommá minden helyet, ahol lelke a vallás szárnyain Istenhez emelkedik. Így avatta templommá a tanítványok buzgósága azt az egyszerű házat, amelyben az első pünköszt-

kor „egyenlő akarattal“ együtt imádkoztak. S míg sok díszes hajlékot elkerült az igazság lelke, addig ők „megtelének szentlélekkel.“ Templommá szentelte az első keresztényeknek Istenhez való vágyódása azt a barlangot, melybe az üldözések korában imádkozni menekültek. Templommá alakíthatja a kegyes család az egyszerű családi hajlékot, ha abban szóval és cselekedettel Istent dicsőíti.

Azt a lényt, akit az irás szerint, Isten „a teremtés koronájává“ tett, aki külső alakjánál fogva is különbözik a többi teremtményektől, közönségesen embernek szoktuk nevezni. Azonban nem a külső termet, nem a derült homlok, nem a csillogó szempár teszi az embert emberré, hanem a lélek, mely benne lakozik. Amint nem Isten háza a templom, melyet a hétköznapi élet kúfár lármája tölt be, úgy nem igazi ember az a lény, aki lelkéről megfeledkezve, csupán a test oltárain áldozik. Költők, tudósok, próféták, bölcsészek és apostolok szebbnél-szebb meghatározásokat adtak arra nézve, hogy miben áll az ember igazi embersége? Mi a célunk és hivatásunk e földön? De szebbet és találóbbat alig találhatnánk, mint a aminőt Pál apostol ad az alapigében: „Ti is együtt építették Isten hajlékává a lélek által.“ Ember és Istenháza! Ez a kettő különben is szoros kapcsolatban van egyik a másikkal. Tegyük fel hát az alapige nyomán ma azt a kérdést, hogy *miképpen lesz az ember Isten hajlékává?* Úgy, ha beteljesedik szentlélekkel, vagyis az igazság és szeretet lelkével.

* * *

Az igazság, mint maga az Istenség, örök és változhatatlan. Volt, van és lenni fog mindörökké. Csak az emberi szemek homályosak a tisztán látáshoz. Ezért van, hogy az ember és az igazság nem mindig járnak egy úton. Azonban, mint a napot, a sokszor elébe tornyosuló sötét fellegek végleg el nem homályosíthatják, úgy az emberi ármány fondorlatai az igazságot meg nem semmisíthetik. Avagy nem láttátok-e, hogy a szikla a folyamot útjában föl nem tartóztathatja, hanem — ha szemenként is — a folyam ragadja magával a sziklát a tengerekbe?

Igy viszi gyakran észrevétlenül magával az igazság a tömegek millióit. A történelem már sokszor beigazolta, hogy egy ember lelkéből kipattanó parányi igazság, népek és nemzetek vezérlő gondolatává, messzire világító szövétnekévé lett. Éppen úgy, mint a tó közepén meginduló hullám, meg nem áll addig, míg el nem éri a partokat. Igaz, vannak a történelemben egyes korszakok, amelyekben — mintha az igazság napja elfordult volna e világtól — erejének és hatalmának semmi látható bizonyosságát nem hagyta, hanem e helyett a tévelygések, botlások és tudatlanság sötétsége borítja azokat. Pedig ott volt és ott élt az igazság, hasonlóan ahhoz a hegyi patakhoz, amelyik nem sodorhatja egyszerre magával az útjában álló sziklát, hanem utat tör magának alatta, hogy a tulsó oldalon annál tisztább és üdítőbb habjaival megjelenhessék. A legsötétebb korszakokra következtek a legboldogabb napok, mint a leghosszabb éjszaka után is egyszer megérkezik a hajnal rózsaszínű sугára.

Én nem tudom csodálni azt, amikor az ember az igazságért lelkesül s attól elragadva, az eszmények honába emelkedik s nagy és dicső célok szolgálatába áll. Ez az ő hivatása. Mi természetesebb, mint az, hogy a víz lefelé foly, a sas a magasba száll. Az az emberi lélek rendeltetése is, hogy a megismert igazsághoz forduljon, mint a virágkelyhe a nap felé. De az már mélységes bámulattal tölt el, ha azt látom, hogy az ember az igazság megtagadásával lelkének természetes táplálékát eldobva, hamis jelszavak varázsa alatt vakon rohan az öngyilkos halálba. Olyanná lesz, mint az a templom, amelyben istenkáromlást szólnak s vakhitet és babonát prédikálnak.

De bármilyen nyílt vagy titkos háborút vezessenek az emberek az igazság ellen, azért nem féltém azt, mert a gondviselés keze őrzi. A legsötétebb napokban is hiszem és vallom, Dávid Ferencsel, hogy „a pápák kardja, a kereszt, a halál képe . . . semmi sem fogja az igazságot útjában feltartóztatni.” Nézzétek milyen gyöngye az ember s milyen tehetetlen a hatalom minden fegyvere az igazság erejével szemben! Amely kézzel megakarja ölni az igazságot, azzal a kézzel akaratlanul is magasra emeli annak a lobogóját, Nincs nagyobb földi hatalom, mint az elnyomott és üldözött igazság. Jézust ellenségei halálba

kergették; de amely kézzel a keresztet faragták, ugyanazzal a kézzel élesztették az első pünkösztnek pirosuló lángját. Mit ért Heródesnek zsarnoki féltékenykedése? Mit ért Nérónak s a többi hatalmas császárnak szolgálhata? Az igazságot fegyvereik ereje utól nem érhetette s azt a vértanúk halála még győzedelmesebbé tette. Nem a nagytömegek, nem a külső hatalom, nem is a vagyon tartotta fenn a mi kicsiny egyházunkat is a múltak sötét viharaiban, hanem az igazság ereje. Ennek a segítségével vívhatjuk meg a reánk következő súlyos harcokat is.

Legyetek azért Istennek hajléka a szentlélekben, vagyis egyen-egyen teljessedjete be az igazságnak és a róla való bizonyosságtevésnek a lelkével, hogy ha bár kevés templomban hirdetik is az istenegység igéjét, de legyetek ti mindnyájan élő templomai az igazságnak.

* * *

De legyetek Istennek temploma az által, hogy beteljessedjete a szeretet lelkével is.

Hogy lehet a szeretetet hirdetni ma, amikor mindenfelé a gyűlölet és bosszú aknamunkáját látjuk? Amikor az embereket a faji és felekezeti korlátok úgy elkülönítették egymástól, hogy nem testvért, hanem ellenséget látnak egymásban? Hogy tudjam szeretni azt, aki engem gyűlöl? Jézus mégis igen sokat kivánt az embertől, amikor azt mondotta, hogy áldjuk azokat, akik minket átkoznak. Bármilyen szépek és nemesek legyenek is a kereszténység tanításai, de ezen a ponton megtörnek az ősi emberi természetén, amely inkább hódol a „szemet szemért s a fogat fogért“ féle régi törvényeknek.

Elismerem, hogy a fejlődés rendes menetéből kizökentett s egy hosszú háború pusztításaitól megmételyezett ember lelki világa inkább az ótestamentum rideg légkörével van telve, mint a jézusi elvek szelidségével. De azt is állítom, hogy nem ez az ember igaz élete. Nem ez az út, amelyen örök rendeltetésének megfelelhet. És a kereszténység ezt a próbát is sikerrel fogja kiállani. Előbb-utóbb megfogja érteni ez a világ az apostol fölséges himnuszát: „Ha angyalok nyelvén szólanék,

ha minden titkot előre tudnék, ha akkora hitem volna, hogy hegyeket mozdíthatnék ki helyükből: de szeretet nincs bennem, semmi vagyok." Igen, mert bármit műtasson ez a megbomlott kor szelleme, mégis a rokonszenv, az egymáshoz közeledés, a megértés és a szeretet az ember igazi hivatása. Ez a szent erő kovácsolta össze a külső természet ellen folytatott hosszas küzdelmére s ez fogja egyé forrasztani a jövő kultúrák meghódítására is. Ebben van az ember igazi lényege, értéke és hatalma. E nélkül olyan, mint az a rideg márvány, melyet a művész vésője tökéletes emberi alakká formált s amelyet megbámulunk, de szeretni nem tudunk. Nem, mert bármilyen tökéletesen is mutatja az emberi alakot, de nincsen benne élet, lényeg, szív és szeretet. Ha mégis bizonyos tisztelettel nézünk reá, ez a tisztelet nem a holt anyagot illeti, hanem a művész lelkét, amelynek egy darabját lehelte belé a rideg kőbe.

Mindent kipótol a szeretet, de a szeretetet semmi ki nem pótolhatja, mert minden munkánk és igyekezetünk a szeretet által szentelődik meg s az által éri el igazi célját. A költőt csak úgy szállja meg az ihlet, ha szeretettel veszi kezébe a tollat. A művész lelkébe a szeretet varázsol teremtő erőt. A szónok a szeretettel hatja meg hallgatóit. Ha ajándékot osztogatsz a szegényeknek, ha vigasztalod a szenvedőt: szívedet, szeretetedet közöljed vele, mert csak ez adja meg jótéteményed igazi értékét. Szeretet nélkül áldozatod istenkáromlás s imádságod képmutatás csupán. Szeretet nélkül olyanná lettél, mint az a templom, amelyben a bosszú és a gyűlölet igéi hangzanak.

Az igazság és szeretet ülte fényes diadalát az első püncösköt alkalmával, amikor az egyszerű halászokat és vámszedőket elszánt hősökké s önfeláldozó apostolokká avatta, hogy egy megvénült világ romjain letegyék istenországának alapját. Azóta is minden földies és célt tévesztett törekvéssel szemben ez a két mennyei csillag mutatta a helyes és tökéletes keresztényi élet irányát. Ez a két isteni erő avasson fel ma minket is egyen-egyen az Isten templomaivá, mert csak e jelben fogunk győzni. Győzni a jelen kísérteties áramlatain és a jövő megpróbáltatásain. Ámen.

8. Őszi hálaünnepen.

18. Imádság.

Gondviselő Isten! Mennyei jó Atyánk! Hálaadásunkban rólad emlékezünk. Gyermeki hittel reád tekintünk. Ünnepszentelésünkben tégedet dicsőítünk. Te vagy az egyetlen lény, akitől mindenek függnek, akiben „vagyunk, élünk és mozgunk.“ Szívünk minden dobbanása, ajkunk minden sóhajtása tégedet keres. És vallásos hitünk világánál mindenekben téged látunk. Tégedet látunk a reményekben, melyek keblünkben támadnak, a gondolatokban, amelyeket értelmünk szül, a szeretetben, mely szívünk mélyéből fakad. Tégedet látunk a világ kormányzásában, ahol a tél és a tavasz, a nyár és az ősz akaratom szerint váltják föl egyik a más. Gondviselésed karjai elhatnak a föld egyik végétől a másikig s oltalmad szárnyai alatt egyaránt védelmet talál a porban csúszó kis féreg és a teremtés koronája: az ember.

Köszönjük jó istenünk, hogy ez esztendőben is bölcs kormányzásod fentartotta a világ rendjét, hogy örök törvényeid szerint futotta a föld és a csillagok sokasága a maga pályáját. Akik reád építettek, azok megingathatatlan kőszálon állottak, akik benned bíztak, azok meg nem csalatkoztak. Igéreteid megvalósultak mind a természeti, mind az erkölcsi világban. Aki vetett, az aratott is. A hűség elnyerte az élet koronáját. Az alázatost felmagasztaltad. Az igazságot győzelemhez juttattad. A tiszta szándékot, a nemes elszántságot, az erős akaratot célhoz segítetted.

Nem ragyogott mindig a maga tiszta kékségében fölöttünk az ég. A nap éltető s sugarait sötét fellegek zárták el sokszor szemeink előtt. Mert a te törvényed az is Uram, hogy villámok teremjenek, hogy viharok keletkezzenek, hogy elboruljon a lát-határ. A derű és a ború, az eső és a napfény, a levegő csendes nyugalma és a földet végig szántó szélvész együttes munkája hozza az áldást s szüli a termékenységet. Lelki életünk sem volt mindig fellegtelen. Reményeink mellett voltak aggo-

dalmaink. Ha boldogított a siker dicsősége, de bántott a csalódás keserősége. Ha voltak örömkönnyek, borúlt reánk a bánat felhője is. Láttuk a világ elismerését, de éreztük a méltatlanság keserőségét. Oh legyen hála neked jó Atyánk, hogy sírásunk után megvigasztaltál, hogy földi háborgatásaink közben megmútattad a mennyország üdvösségét s a keresztek hordozása által közelebb vonzottál magadhoz s büntető szavad által hűségesebb szolgálatodra indítottál. Tudjuk, hogy te ugyanaz a jó Isten vagy akkor is, amikor bal kezed csapásait zúditod reánk, mint mikor jobb kezed áldásaiban résztetsz. Így is sokkal többet adsz, mint amennyit megérdemeltünk. Kegyelmed enyhíti ítéleted szigorú igazságát. Köszönjük azért, hálásan köszönjük neked az életet, az erőt, az egészséget, a lelki élet áldásait és a mindennapi kenyeret, amelyekkel érdemünk felett megajándékoztál.

De bár vegyenek körül minket a te javaid, nélküled még sem élhetünk. Életünk csak úgy biztos, javaink csak akkor boldogítók, ha tudjuk, hogy te velünk vagy s örködöl felettünk minden lépésünkben. Óh éreztessed hát jelenlétedet jó Atyánk. Éreztessed a munka és a nyugalom, az öröm és a bánat, a siker és a csalódás, a kísértésekkel való küzködés és a győzelem óráiban egyaránt. Ha látjuk, hogy a munkáinkat siker, hűségünket áldás koronázza: ne engedd elbizakodnunk. Ha pedig csalódnunk, nélkülöznünk és szenvednünk kellene, akkor se csüggedjünk. Töltse be lelkünket az a hit, hogy te mindenütt ott vagy velünk. Látod szándékainkat, ismered törekvéseinket. Engedd, hogy javaidat neved dicsőségére s lelkünk üdvösségére használhassuk. Ámen.

19. Isten mindenütt jelenvaló.

Alapige: 139. Zsolt. 7—10. v. „Hová menjek a te lelked előtt és a te orcád előtt hova fussak? Ha a mennybe hágnék fel, ott vagy; ha a Seolba vetek ágyat, ott is jelen vagy. Ha hajnal szárnyaira kelnék és a tenger tulsó szélére szállnék; ott is a te kezéd vezérelne engem és a te jobb kezéd fogna engemet“.

Isten! A legragyogóbb név, a legtökéletesebb lény, amit emberi lélek elgondolhat. Magasság és mélység, idő és örökkévalóság, ég és föld összeölelkeznek benne. Tér és idő nem szab határt lételének. Lényének titkaiba be nem hatolhat emberi értelem. Dicsőségének fönnségébe nem láthatnak be szemünk. Nélküle sehol semmi sincsen s mi még sem foghatjuk meg. Isten! E szent név van felírva a történelem minden lapjára. Ez ragyog felénk az ég fényességéből, a föld áldásaiból. Ezt hirdeti a nap szelid fénye s a villámokat szóró mennydörgés zengése. Ott látjuk a tavasz virágzásában, a nyár melegében, az ősz gyümölcseiben s a tél nyugalmában. Ott van életünk eseményeiben, sorsunk változásaiban, örömünk és bánatunk óráiban. Ott van keblünk mélységében, vágyainkban, reményeinkben, hitünkben, gondolatainkban, szeretetünkben és sóhajtásainkban. Mégis őtet kereste mindig az ember erős vágyódással és szent elhatározással. Őtet kereste az élettelen tuskókban s a faragott bálványokban; a felhőkben és a csillagokban; a vizi és szárazföldi állatokban; a világosságban és a sötétségben; a békében és a háboruban; a hegyek magaslatán s a tengerek mélységében. Most áldozattal, majd imádsággal feléje fordult a békésen munkálkodó polgár s a harcra induló katona; a napsúgárt áhító földműves s az enyhet adó felhőért esengő tikkadozó útas; az igazság győzelmét óhajtó nemes lélek s a bűnt elpalástolni akaró gonosz indulat; a világi gazdaságra igyekvő földhöz ragadt gondolat s a mennyország üdvéért rajongó törekvés. A hívő lélek őtet találta meg azokban

a titkos szellemekben, amelyekkel benépesítette az erdőket és berkeket; azokban a szobrokban, amelyeket tisztelete tárgyául választott s azokban a bálványokban, melyekbe bizalmát helyezte.

De, mint a nap feljöttére elhalványulnak az apró csillagok, úgy tűntek el az emberiség gyermekkorának képzelt istenei az egy istenség hitének a megjelenésére. Egy az Isten! Ez ma a mi hitünk, örömünk és boldogságunk. Világosság és sötétség, élet és halál, áldás és csapás ennek az egy Istennek a kezéből jönnek. Lényé áthatja a világot, de attól mégis különbözik. Ereje életet lehel a holt anyagba, de ő fölül áll az anyag korlátjain. Akarata határtalan, de azért túl nem lépi bölcseséggel írott örök törvényeit. Ő minden ebben a csodálatos nagy világban, de lényé föl nem olvad annak apró jelenségeiben. Keze mindenüvé elér, Gondviselése mindenre kiterjed. Ezt az isteni mindenütt jelenvalóságot fejezi ki a zsoltáriró gyönyörű himnuszában: „Hova menjek a te lelked előtt stb.“

Valóban a mi egy Istenünk *mindenütt jelenvaló lény*:

I. Úgy mint a világ igazgatója s az áldások adója.

II. Úgy is, mint imádásunk tárgya.

Milyen magasztos rendet és utolérhetetlen összhangot lát a gondolkozó értelem a világban! A látszólag szétfolyó jelenségek egy nagy, egységes világrendben egyesülnek. A különálló események az ok és okozat örök törvényének egy-egy láncszemei. Az égen és a földön minden egy céltudatos akarat hatalmának van alávetve. Ki az, aki szétszórta az égen a csillagok millióit? Ki az, aki törvényt szabott a föld elébe, amely szerint futja pályáját? Ki az, aki jóltevő karjaival körülöleli a nagy mindenséget, amelyben millió meg millió lény számára asztalt terít s ahol még egy madárfióka sem eshetik ki fészkeből az ő tudtán és akaratán kívül? Egyedül az Isten az, aki nemcsak teremtett, hanem gondviselésével ott örködik a világ rendje, a természet változásai s az élet eseményei fölött egyaránt. Dicsőségének a fénye beragyogja az eget és a földet, a múltat és a jelent, az életet és a történelmet.

De talán igen nagy a távolság, ami rövidlátású értelmünk és Istennek világokat kormányzó bölcsesége között? Talán

igen nagy a fényesség, amely a mindenséget átható dicsőségből sugárzik reánk s mint a napba nézőnek, a mi szemünk is elhomályosúlnak, ha az egész világ Urára tekintünk? Óh akkor jöjjetek közelebb s tekintsünk csak egy esztendőt s annak változásait. Amint egy csepp vízben visszatükröződik a tenger képe, úgy mutatják egy esztendő változásai az örök Istennek világokat kormányzó dicsőségét. Ki az, aki a tél halálából teremő szavával életre hívja a természetet? Ki az, akinek ereje megdicsőül a tavasznak millió meg millió ébredező csirájában? Kinek jósága mosolyog reánk a tavasz hímes pázsitjáról és a szebbnél-szebb virágok színeiből? Az Úr az, aki kibocsátja az ő lelkét s megújítja a földnek színét.

Majd a tavasz enyhe fúvalma izzó hőséggé változik. A virágok megtermékenyülnek. A tavasz reménysége közeledik a megvalósulás felé. A hegyek és völgyek megtelnek áldással. A barázdáknak piruló kalásztengerében boldogan fürdik várakozással teljes lelkünk. Ki az, aki a tavaszt nyárrá változtatja? Ki az, aki gondviselésének karjaival készíti a munkás jutalmát s őrzi az aratás törvényét? Ki az, aki megtermékenyíti a szegény és gazdag vetését s esőt ad az igazak és hamisak földjére? Isten van ott mindenütt, akinek szavát halljuk az erdők halk susogásában s az ég félelmetes zengésében.

A nap magas pályájáról mind alább és alább száll. Sugarai bágyadtabban tekintenek földünkre. Ereje mind alább hanyatlik, mint férfi-erő a pálya vége felé. De a föld már megadta áldását. A csűr és kamra telve van. A munka és fáradtság nem volt hiába való. Ki az, aki megáldotta a munkás verejtékezését? Ki az, aki őrt állott a vetéstől az aratásig s a fenyegető vészek és viharok között erős várunk, oltalmunk és paizsunk volt? Nem emberi hatalom, hanem egy jóságos isteni kéz örködött felettünk s tartott távol tőlünk minden nagyobb veszedelmet.

Azt hiszitek talán, hogy Istennek ez a jósága és atyai szeretete csak arra a kis körre terjed, ameddig látásotok elér vagy ismeretetek elhat? Vagy talán azt hiszitek, hogy Isten egy bizonyos népet vagy valamely vallásfelekezetet kiválaszt, hogy azt áldásában különösképpen részesítse? Óh mennyire meg-

szégyeníténé az ilyen szűklátókörű embereket a mi közös Atyánk, akinek jósága elhat a föld egyik végétől a másikig, kelettől-nyugatig; aki nem személyválogató, hanem a hű munkát s a becsületes törekvést mindenütt egyformán jutalmazza. Mi látjuk óh Isten, hogy te nagy vagy a nagyokban, de nagy a kicsinyekben is. Mindenütt ott vagy s mindenütt jó vagy „Hova menjek a te lelked előtt?”

* * *

De az Isten mindenütt jelenvaló, úgyis mint *imádásunk tárgya*.

Látásunk csak egy bizonyos területet járhat be. A tér és az idő korlátjai között mozgunk. A végtelenség gondolata széldületbe ejt. Ezért a végtelen lényt is gyarló értelmünk korlátok közé zárja. A mindenütt jelenvalóságot helyhez köti. Istent hitcikkekben körülírja. Lakóhelyét megjelöli s ötet a tér korlátai közé szorítja, hogy hozza felemelkedhessék. Így születtek a szent-helyek, az áldozati oltárok, az isteni magaslatok, amelyekben a hívő lélek a maga Istenét képzelte. Az ószövetség két ilyen szent magaslatról tesz említést. Sion és Garizim! Mindkettő az istenség lakóhelye. Az egyiken Izrael népe, a másikon Szamaria lakói imádják istenüket. E szent helyeket keresi fel a hívő lélek, ha Istenének jóságáért hálát mondani, a jövőre segítségül hívni vagy éppen haragját kiengesztelni akarja.

Bármilyen szép is volt alapjában véve az a gondolat, amely Istent a magaslatokon képzelte, ami által a hozzá kívánczó embert is mintegy emelte lelkileg: de az lassankint elveszítette jelképes jellegét. Az ember nem tudott az isteni mindenütt jelenvalóság nagy gondolatához fölemelkedni s inkább Istent idomította a saját képére és hasonlatosságára. A magaslatokat Isten kizárólagos lakhelyének tekintette. Így lett a Sion és Garizim hegye a két nép között elválasztó magaslattá s a vallás a versengésnek, civakodásnak és gyűlöletnek forrásává.

Jézus hamar átlátta, hogy ez az elvakúltság, ez a szűklátókörű elfogúltság a legnagyobb ellensége a vallásnak. Ezért a Jákób kútjánál a vizet merítő samariabeli nőnek a lelkét

megvilágosította, midőn az örök élet vizével elégítette meg azt. „Ti azt mondjátok, hogy Istent csak ezen a hegyen lehet imádni. Mi pedig azt, hogy csak Jeruzsálemben. De eljön az idő, amikor az igaz imádók Istent mindenütt megtalálják, mert az Isten lélek s akik őtet imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.“ Prófétai szavak s magasztos isteni kijelentést tartalmaznak. Egy szűkkörű, nemzeti Isten helyett előnkbe állítják az emberiség közös Atyját, aki lélek s akit az igaz imádó mindenütt megtalál. Ennek a nagyszerű gondolatnak a fényében a vallás nemhogy elválasztó vonal volna ember és ember között, hanem egy szent kapocs, egy isteni szövetség, amely a testvériség közösségébe fúzi össze a különböző faju és nyelvű népeket, akiknek ugyanazon egy Istenük van.

Mégis a Sion és Garizim ellentéte nem szűnt meg azóta sem. Az a régi szűkkeblűség és kizárólagosság lassankint átszivárgott a kereszténység lelkébe is. Istent, a végtelenség Urát ismét az emberi értelem körülbástyázta hitcikkekkkel. Templomokat épített tiszteletére. Nem azért, hogy bennük az emberek egy testvéri közösségben egyesüljenek, hanem azért, hogy elválasszák egyiket a másiktól. Lassankint a templom fontosabbá lett az üdvösség tekintetében, mint az érzelem, amellyel azt felkereste az ember. A közös Atya helyett felekezeti istenek foglalták el a templomokat, akik az üdvösséget az előirt szer-tartások végzése szerint osztogatták. A Sion és Garizim ellentéte ismét felújult s a vallás a felekezeti harcok forrásává változott.

Mennyire megszegyeníti a zsoltáriró az alapigékben azokat, akik Istentől ma is olyan gyermekesen gondolkoznak, mintha őtet csak bizonyos helyeken lehetne imádni. Amint látjuk, hogy az ő munkája az egész világra kiterjed; hogy mindenütt egyforma törvények szerint kormányozza a világot; hogy áldásainak osztogatásában nem alkalmazkodik a faji, nemzeti vagy éppen a felekezeti viszonyokhoz: úgy imádásunkkal is megtaláljuk őtet mindenütt, ahol lélekben és igazságban keresünk. Ott van a családi otthon szentélyében, ahol gyermekeidet imádkozni tanítod. Ott van a műhelyben, ahol naponta arcod verejtékével keresed kenyeredet. Ott van a barázdában, ahol

zsoltáros hangulatban dicséred nevét. És ott van mindenütt, ahol a megértés és a szeretet köti össze a szíveket. De nincsen ott a legfényesebb szentegyházban, ahonnan az elfogúltság, a gyűlölet és az embertelenség ádáz indulata árad szét.

Mi unitáriusok nem hatalmas székesegyházakban, nem is feldiszített templomokban imádjuk az Istent. Egyszerűek templomaink is, amiként vallásunk. De az Isten nem ezeket nézi. Nem a templom szentel meg minket, hanem mi szenteljük meg a templomot. Megszenteljük azokkal a hálás érzelmekkel, amelyekkel ma megköszönjük Istennek ez évi jótéteményeit s azokkal az imádságos gondolatokkal, amelyekkel segítségül hívjuk a jövőre is. Oh én érzem, hogy a világokat kormányzó, örök Isten, aki velünk volt a verejtékezés nehéz napjaiban, velünk van most s áldó kezeit terjeszti ki mindazok fölött, akik lélekben és igazságban imádják őtet. Óh mondjátok s mondjuk hát mindnyájan: Áldott legyen az Istennek szent neve, ki forgatja az időket és esztendőket s ki megelégtett minket is javaival. Ámen.

9. Közöséges vasárnap.

20. Imádság.

A testért való szorgalmatoskodásban elfáradva, egy hét munkás napjai után a te házában keresünk enyhületet jó Atyánk, gondviselő Istenünk! Tudjuk, hogy az egész világ a tiéd s magasság és mélység dicsőségedet hirdeti; tudjuk, hogy a munka mezejében, hol hűséggel dolgozunk, a barázdákban, melyeket jó reménységgel hasogatunk, a műhelyekben, hol a hit s a bizalom feledteti a fáradalmakat, egyaránt jelen vagy; tudjuk, hogy a társas életet, ahol a szeretet munkái folynak s a testvériség szent érzése fűzi egységbe az embereket, a te lelked hatja át; tudjuk, hogy örömeinket, amelyek kiemelkednek az önzés szűk korlátai közül és bánatainkat, amelyek nem a saját könnyelműségünkből származtak, te szenteld meg s te

fordítod javunkra; tudjuk, hogy munkáinkban és nyugal munkában, járásunkban és kelésünkben „benned vagyunk, mozgunk és élünk”: mégis olyan jól esik a te házában való lakozásunk. Itt elnémul az élet hétköznapi lármája. Itt pihen az a létért való küzdelem, amelyben ember-ember ellen harcol. Itt erejüket veszítik azok a földies indulatok, amelyek ott künn sebeket osztogatnak, egyik a másik ellen törnek, ellenségeskedést szítanak s a boldogtalanságot növelik. Ime, itt együtt imádkozunk hozzád, a mi közös jó Atyánkhoz, szegények és gazdagok, ellenségek és jó barátok. Ellentétes érdekeink helyett egy közös hitben, egy közös reményben s egy közös Atya szeretetében eggyé olvadunk. Gondolataink, vágyaink, mint a folyók a tengerben, úgy folynak össze abban az egy szent óhajlásban, hogy bár csak eljönne, bár csak megvalósulna mi közöttünk a te szent országod, amelyben nincsen harag és bosszú, amelyben az emberek nem sebet osztogatnak, hanem szeretettel közelítenek egymáshoz, ahol a béke és megértés angyalai lakoznak.

Köszönjük jó Atyánk ez óra szentségét, amidőn a magunkba szállás áhítatában megmútatod gyarlóságainkat, de egyben hivatásunk tudatára ébresztesz. Köszönjük, hogy egy-egy pillanatra megállítasz ama széles úton való rohanásunkban, mely a halálra viszen s szent igéd által rámutatsz arra a keskeny ösvényre, amely az igaz élet boldogságára vezet. S így adod értésünkre, hogy az embernek nem használ semmit, ha mind e világot megnyerné is, ha az ő lelkét elveszítette.

Lelkünk üdvösségét kívánjuk munkálni most is jó Atyánk, mert, amint a testnek meg vannak a maga vágyai és kívánságai, éppen úgy meg vannak a léleknek is a maga reményei és eszményei, Kérünk azért jó Istenünk, hogy készítsd elő lelkünket a te igéd igazságainak a befogadására. S ez által add értésünkre, hogy nemcsak itt a te templomodban lehetünk egyek a te imádásodban, hanem ott künn az életben is egyesülhetünk országod munkálásában. Nemcsak itt kell előkészítenünk lelkünknek üdvösségét, hanem ott künn a munkamezőkön is, hűségünk, szorgalmunk, becsületünk és szeretetünk által. Add értésünkre, hogy minden könny, amelyet felszárítunk, minden

seb, amelyet bekötözünk, minden jó cselekedet, amellyel a szegényt és a szűkölködőt fölsegítjük, egy-egy szép imádság, amely megnyítja a te kegyelmed ajtaját előttünk. Add értésünkre, hogy te nem az áldozatokban gyönyörködöl, hanem a tiszta szándékok, a nemes cselekedetek, az igaz utak kedvesek előtted, amelyek által akaratom valósul meg e földön. „Az engedelmesség jobb az áldozatnál“, Tartsd ébren azért lelkünkben a vallásos érzést és a te házadnak szerelmét, hogy földi életünk vándor útjaiban egy-egy szent pihenőt tarthassunk, honnan újult erővel, szebb kilátásokkal, nemesebb elhatározásokkal indulunk a cél felé, melyre mindnyájunkat elhívtál Jézus által. Az ő nevében kérünk, hallgass meg. Ámen.

21. Lelki élet az igazi élet.

Alapige: Máté 16. r. 26. v. „Mit használ az embernek, ha mind e világot megnyeri is, de az ő lelkében kárt vall“.

Kár és haszon, nyereség és veszteség: nem ismeretlen fogalmak ezek a mai kor gyermeke előtt. Ezek töltik be és foglalják le egész érzés- és gondolatvilágunkat. Egy nagy vásártér lett ez a föld, amelyen mindenki adni és venni szeretne, de úgy, hogy a végén az a bizonyos üzleti haszon megmaradjon.

Az üzleti szellemnek ez a megélénkülése alapjában nem is volna kárhoztatandó. Hiszen hányszor hangzott el a panasz, hogy a magyar emberben nincsen elég üzleti szellem s ezért nem tud a világ nagy versenyében érvényesülni; hogy úrnak érzi magát, s a gyakorlati élet s az üzleti haszon iránt nincsen semmi fogékonysága; hogy annyira az eszményi világban él, hogy földi dolgaiban inkább élhetetlen.

Távol legyen azért, hogy a becsületes kereskedelem és tisztességes haszon ellen szót emeljek. Az anyagi javak forgása az életnek vérkeringése, a külső jólétnek egyik hathatós tényezője. Azt előmozdítani s minél nagyobb virágzásra juttatni, mindenkinek kötelessége.

De amennyire védjük és dicsérjük a becsületes kereskedelmet, éppen annyira elítéljük azt a kalmár szellemet, mely a maga lelkét is a piacra dobja, amely a maga eszményeit is a haszon tengerébe fullasztja, amely az emberi becsületet és jellemet is pénzértékre számítja át.

Pedig úgy tetszik, hogy a mi korunk erkölcsi világát éppen a kapzsiságnak, a kalmárkodásnak ez a keresztény ellenes felburjánzása jellemzi a legjobban. Mindenki gyorsan akar meggazdagodni s ezért egymás vagyonára utaznak az emberek. „Ahol van a ti kincsetek, ott van a szívetek is” — mondta Jézus. Az anyagba vetett bizalmunk a földhöz köti lelkünket s ezért halt ki belőle minden magasabb fellángolás s a belső javaknak megbecsülése. Megfogni két kézzel a világot; kihasználni, sőt kiuzsorázni minden kedvező alkalmat; e világból minél többet és nagyobbbat meghódítani és sajátunkká tenni: ez ma a legkivánatosabb út s a legjobb életbölcesség. Lelki kincsek, jellem, becsület, mind másodrangu az egyetlen főcél mellett. Ezeket minden megindulás nélkül, könnyü szívvel dobjuk oda áldozatul a haszon, a pénz Molochjának, mert „senki sem szolgálhat két úrnak”. Bizony alig volt valaha időszerűbb a jézusi komoly intelem, mint ma: „Mit használ az embernek, ha mind e világot megnyeri is, de az ő lelkében kárt vall?”

*

A kereszténységnek az alapigében kifejezett lelki irányzata már eddig is súlyos próbákat állott ki. Alig hogy kivívta az első pünkösztkor a maga fényes győzelmét, alig hogy megmutatta legyőzhetetlen erejét egy megcsontosodott régi pogány világ ledöntésével: nyomban előállott a számitó értelem, hogy megfoghatóvá tegye a megfoghatatlant, hogy véges alakba öltöztesse a véghetetlent. Kutatta és kereste a külső formákat, amelyekben a kereszténység lelkét megfoghatja s a végtelenségbe nyuló szellemét kifejezheti. Zsinati határozatokkal szentesítette azokat a tantételeket, amelyekről azt hitte, hogy bennük van az igazi kereszténység lelke. Megszülettek a hitvallások, a dogmák, amelyek amig keresték a külső formát, addig

elveszítették a lényeket. Mert két úrnak nem lehet szolgálni. Művészi belátással és nagy elmék összeműködésével egy rész, szép és magasztos szobor készült az egyházi hitrendszerben, amelynek csak az volt az egyetlen hibája, hogy nagy alkotói lelket nem tudtak beléje önteni s ezért minden külső szépsége mellett is elveszítette az embert megnyugtató melegséget. Nyert az értelem, kapott egy szépen kigondolt elméletet, de e mellett a lélek elveszítette azt az áldott levegőt, amely táplálja, erősíti, tette sarkalja s a magasba emeli. Mert vannak győzelmek, amelyek nagy veszteséget jelentenek.

A lélek nem nyughatott meg nagy veszteségeiben, sem a kereszténység bebörtönözött szelleme nem aludhatott el örökre. Nagyobb és szentebb hivatása volt azoknak az igazságoknak, amelyeket a Názáreti kijelentett. Új forradalmat indított. Kibontott lobogóján ez a jelmondat állott: „A betű öl, lélek az, ami megelevenít“. Ez igék varázsszavára s a lelkek elszánt küzdelmére megnyíltak a börtönök ajtói. Ismét szabaddá lett a kereszténység szelleme, amely hangosan hirdette, hogy a hit üdvözít csupán. „Az Isten lélek s azért, akik őtet imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják“.

*

De a kereszténység lelki irányzatának ismét új ellensége támadt, amely még határozottabb céllal és erősebb fegyverekkel kezdett hozzá annak ostromlásához. Ez az új ellenség volt a megízmosodott természettudomány. Miután átkútatta az eget és a földet, miután finom műszereivel aprólékosan megvizsgálta az emberi szervezetet: urrá lett fölötte a kétség hatalma. Mindent a természeti törvényekből akart megmagyarázni s amit kipróbált műszereivel megmérni, vagy lombikjaiban előállítani nem tudott, annak létezését tagadta, s a babona és képzelődés birodalmába útatsította. Szánakozó mosollyal tekintett azokra, akik még lélekről beszéltek s a lélek jogairól és igényeiről álmodoztak. Csak az a valóság, amit kézzel meg lehet fogni. Amit ezen kívül hiszen vagy sejt az ember, az mind egy nem létező ábrándvilághoz tartozik. Sőt a maga fölényes elfogultságában annyira ment, hogy nyíltan hirdette: el kell dobni a

bibliát, amelyben még lélekről s a lélek csodáiról beszélnek s el kell kerülni a templomokat, amelyekben ilyenekkel ámitják a világot. Csak a természettudományi laboratóriumokban van az igazság! Milyen sivár és kopár eredményekhez vezetett ez a fényesnek hirdetett győzelem is, arról beszélnek egy hosszú világháború könnyei, csalódásai és veszteségei!

De a keresztényi lélek eme nagyhangú ellenségével is fölvette a harcot. Most már azt írta lobogójára: „Ha minden titkot tudok, de szeretet nincs bennem, semmi vagyok.” Ez igék vezetése mellett nagy türelemmel mutatott rá arra, hogy nem a külső kényelmen és jólléten, nem is a rideg és számító értelem ismeretein épül föl az emberi boldogság, hanem a lélek belső békéjén és összhangján. Rámutatott arra, hogy értéktelen minden tudomány, amely gyilkoló fegyverek készítésére vezet, amely ellenségeskedést szít ember és ember között, amely kárhozatba viszi a lelkeket; hogy minden külső ismeretnél többet ér és többet jelent az apostol egyszerű intése: „Fiacskáim, szeressétek egymást!”

* * *

Most ismét súlyos válságba jutott a kereszténység lelki irányzata. Fölülkerekedett az anyagimádása, a pénz szerelme, amiről pedig azt mondja a biblia, hogy az „minden gonosznak a forrása”. Ennek nyomában ősi vad ösztönök törtek föl a magáról megfélekedzett emberből, amelyek elnyomni igyekeznek minden nemesebb érzelmet. Ezek között a legerősebben működik az önzés, amely nem ismer határt az anyagi vágyak kielégítésében s az embert teljesen lerántotta a lelki élet magaslatairól. Ezért egy célt lát, egy hivatást ismer maga előtt a mi korunk gyermeke: minden áron meggazdagodni, vagyonhoz jutni.

Egy ilyen határozott anyagias áramlattal szemben nagyon nehéz a harcot felvenni. Ilyenkor az elvakúlt emberek érzéketlenek a lelki élet szükségéi és igényeivel szemben, mert „ahol van a kincsük, ott van a szívük is.” Ábrándozónak, rajongónak nevezik azt, aki az általános irányzattal és közhangulattal szembehelyezkedik. De én most is kitarok az én Jézusom mellett s vele együtt kérdelem: „Mit használnál valakinek, ha mind e világot megnyeri is, ha az ő lelkében kárt vall?”

Nehogy félre értsetek, keresztények! E szavak nem a világról való lemondást, nem a világgyűlöletet hirdetik és kívánják. Nem követelik a test sanyargatását vagy a világtól elvonuló remetei vagy szerzetesi életet. Ha ezt kellene kiolvasni belőlük, akkor én sem foglalkoznám velük, akkor én is azt mondanám, hogy a jézusi eszmény nem e világból való. De ezekből a jézusi szavakból ezt kiolvasni nem lehet, nem szabad. Nekünk e világban kell élnünk. Részt kell vennünk a létért való örökös harcban, embertársaink örömeiben és bánatában. Amíg itt élünk, addig anyagi gondjaink és világi igényeink is vannak. Lelkünk is csak a testtel együtt élhet és végezheti hivatását.

Az alapíge csak azt kívánja, hogy az ember első sorban legyen ember, hogy a világ minden külső javánál többre becsülje önmagát: a saját lelkét, jellemét és becsületét. Ha ezek megőrzésével és gazdagításával külső javakban is gyarapodhatik, azt nem kárhoztatja. De igenis határozottan ellene van a kapzsiságnak, a pénzimádásnak, amely a lélek kárával, a becsület kárhoztatásával s a jellem csorbításával akarna anyagi előnyökhöz jutni. A tiszta, nemes, a jó lélek becset ad a földi javaknak s megszenteli a világot.

Bármennyire is tiltakozzék korunknak önző és anyagias irányzata a lélek magasabb rendű javai és igényei ellen; bármennyire is hirdesse a pénz mindenhatóságát s a világi gazdagság fölényét: én mégis hirdetem, hogy mindez nem használ semmit, ha az ember lelkében kárt vall. Nem szólok a hamisan szerzett javak szégyenéről, a csalás szomorú következményeiről vagy a földhöz ragadt szenvedély átkairól. De arra igen is hivatkozom, hogy az élet törvénye, a fejlődés, haladás útja fölfelé: a lelki tökéletesség felé mutat. Ami ezt elősegíti, az az igazi élet, ami pedig ezt hátráltatja, az a kárhozat, a romlás és a halál. Csak a lelki élet az igazi élet. Bármilyen sötétek legyenek mostani kilátásaink, én mégis hiszek az erkölcsi törvények feltámadásában, a lélek felsőbb rendű hivatásában s az igazi élet diadalában! Ámen.